

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Ida Kullberg Holm

Vad är beviskravet i våldtäktsmål? *- En jämförande rättsfallsstudie*

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Ellika Sevelin

Termin: HT 2021

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Syfte	4
1.2 Frågeställning	5
1.3 Avgränsning	5
1.4 Metod och material	6
1.4.1 Rättsdogmatisk metod	6
1.4.2 Metod för urval av underrättsavgöranden	7
1.5 Forskningsläge	9
1.6 Disposition	10
2 BEVISNING I BROTTMÅL	12
2.1 Beviskrav	12
2.1.1 Differentierat beviskrav	13
2.2 Bevisning i våldtäktsmål	14
2.3 Stödbevisning	16
2.3.1 Vad är stödbevisning?	16
2.3.2 Finns det ett krav på stödbevisning?	17
2.4 Bevisvärdering	18
3 PRESENTATION AV ARTIKLARNA	20
3.1 Varför är bevisning som uppfyller beviskravet i våldtäktsmål inte tillräcklig i mål om olaga hot?	20
3.2 Brister i en studie av domstolarnas bevisvärdering avseende mål om olaga hot och våldtäkt	21
3.3 Kritik och problem	22

4	RÄTTSFALLSSTUDIE	24
5	ANALYS OCH SLUTSATS	26
5.1	Metod för jämförande studier	26
5.2	Domstolarnas bevisvärdering	27
5.3	Kravet på stödbevisning	28
5.4	Avslutande kommentarer	29
	BILAGA 1	31
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	34

Summary

In Swedish law, for a legal fact to be considered proven, it is required that it is established beyond reasonable doubt. It means that there may remain a reasonable amount of doubt as to whether the defendant has committed the act that the prosecutor alleges has been committed. The exact amount of doubt that is considered reasonable is indefinite, which leaves room for the courts to make discretionary judgements. Furthermore, this has led to the statements of the Supreme Court on supporting evidence in cases of sexual offenses being interpreted as a requirement for such evidence, both by lawyers and by courts. Supporting evidence is particularly important in cases of sexual offenses because the main evidence usually only consists of the parties' statements. This essay focuses on the sexual crime of rape and the courts' application of the evidentiary requirement in rape cases.

The overall purpose of this work has been to analyze ten rape cases that, as far as possible, reflect the same evidentiary situation, to examine which elements affect the verdict and to examine the evaluation of evidence in the cases. The main issue that the essay aims to answer is the following: What is the evidentiary requirement in rape cases?

The conclusions that can be drawn are that there is no unity regarding the evidentiary requirement in rape cases. Some believe that the evidentiary requirements are lower in rape cases, some believe that the evidentiary requirements are higher in rape cases and others believe that the evidentiary requirements are the same in rape cases as in other criminal cases. The evidentiary requirements in rape cases vary arbitrarily depending on who is confronted with the question. This is both problematic and legally uncertain. Consequently, a clarification from the Supreme Court is required.

Sammanfattning

I svensk rätt krävs att ett rättsfaktum i brottmål är ställt utom rimligt tvivel för att det ska anses vara bevisat. Det innebär att det får kvarstå rimligt tvivel kring huruvida den tilltalade har begått den gärning som åklagaren påstår har begåtts. Exakt hur mycket tvivel som anses vara rimligt är oklart, vilket lämnar utrymme för domstolarna att göra skönsmässiga bedömningar. Vidare har det lett till att Högsta domstolens¹ uttalanden om stödbevisning i mål om sexualbrott tolkats som ett krav på sådan bevisning, både av jurister i litteraturen och av underrätterna. Stödbevisning är särskilt viktigt i mål om sexualbrott då huvudbevisningen vanligen endast består av parternas utsagor. Denna uppsats fokuserar på sexualbrottet våldtäkt och domstolarnas tillämpning av beviskravet i våldtäktsmål.

Det övergripande syftet med framställningen har varit att analysera tio våldtäktsmål som, i så stor utsträckning som möjligt, återspeglar samma bevissituation samt undersöka vilka faktorer som påverkar domslutet och granska bevisvärderingen i målen. Den huvudsakliga frågeställningen som uppsatsen syftar till att besvara är följande: Vad är beviskravet i våldtäktsmål?

De slutsatser som kan dras är att det inte råder någon enighet kring beviskravet i våldtäktsmål. Det finns de som menar att beviskravet är lägre i våldtäktsmål, det finns de som menar att beviskravet är högre i våldtäktsmål och det finns de som menar att beviskravet är samma i våldtäktsmål som i andra brottmål. Beviskravet i våldtäktsmål varierar godtyckligt beroende på vem som ställs inför frågan. Det är både problematiskt och rättsosäkert. Det krävs följaktligen ett förtydligande av HD.

¹ Nedan HD.

Förkortningar

B	Brottmål
BrB	Brottsbalk (1962:700)
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
HD	Högsta domstolen
JT	Juridisk Tidskrift
Kap.	Kapitel
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

”Det är inte tusentals kvinnor som ljuger – det är tusentals våldtäktsmän som går fria”, skrev två skribenter i Kristianstadsbladet 2021.² 2018 publicerades en artikel i Svensk Juristtidning³ av Christian Dahlman och Andreas Korths Aspegren där författarna hävdar att beviskravet i våldtäktsmål är lägre än i mål om olaga hot.⁴ Två år senare publicerades en artikel av Linnea Wegerstad som kritiserar resultatet i sistnämnda artikels studie.⁵ Hur svårt är det egentligen att fälla någon för våldtäkt? Är det befogat att säga att domstolarna friar misstänkta våldtäktsmän alltför frekvent?

Bevisrätt är ett komplext ämne och behandlas inte som ett eget rättsområde i den svenska rätten utan inordnas under processrätten. Således har bevisrätten hamnat i skymundan, samtidigt som det ständigt är ett omdebatterat ämne. Lagreglerna är få och oklarheterna är många, framförallt vad gäller bevisning i mål om sexualbrott.

1.1 Syfte

Syftet med detta arbete är att analysera tio våldtäktsmål som i så stor utsträckning som möjligt återspeglar samma bevissituation: den situation då bevisningen endast består av partsutsagor och stödbevisning. Vidare är syftet att undersöka vilka faktorer som påverkar domslutet i våldtäktsmål och granska bevisvärderingen i målen.

Ett första problem som uppenbarar sig i denna framställning är att kriterierna för urval av våldtäktsmål inte är tillräckligt preciserade. Ett tillkommande syfte med uppsatsen är därför att besvara frågan hur man på bästa sätt

² Jarl & Johansson, *Det är inte de tusentals kvinnorna som ljuger*.

³ Nedan SvJT.

⁴ Dahlman & Korths Aspegren, *Varför är bevisning som uppfyller beviskravet i våldtäktsmål inte tillräcklig i mål om olaga hot?*

⁵ Wegerstad, *Bristar i en studie av domstolarnas bevisvärdering avseende mål om olaga hot och våldtäkt*.

genomför en jämförande studie i mål om sexualbrott och huruvida det är möjligt att få ett tillförlitligt resultat vid en sådan studie.

Ett ytterligare problem är definitionen, tillämpningen och betydelsen av begreppet *stödbevisning*. Ett tredje syfte är därmed att diskutera den problematik som begreppet innebär.

1.2 Frågeställning

Den huvudsakliga frågeställningen som uppsatsen syftar till att besvara är följande: *Vad är beviskravet i våldtäktsmål?*

Utöver den huvudsakliga frågeställningen söker uppsatsen även besvara följande frågor:

- Vilka faktorer påverkar domslutet i våldtäktsmål och vilken bevisning krävs för fällande dom?
- Är det möjligt att få ett tillförlitligt resultat vid jämförande studier i mål om sexualbrott?
- Finns det ett krav på stödbevisning i svensk rätt? Bör det finnas ett sådant krav?

1.3 Avgränsning

Studien har avgränsats till att omfatta tio våldtäktsmål från perioden 2020 där huvudbevisningen bestått av målsägandeutsagan, där stödbevisning varit tillgänglig och där den tilltalade nekar till brott. Det ideala vore att samla in samtliga domar under denna period samt jämföra med samtliga domar av en annan brottstyp med samma bevissituation för att få en bild av eventuella trender vad gäller bevisning. Det har emellertid inte varit möjligt av resurs- och tidsmässiga skäl.

Ytterligare avgränsningar redogörs för under avsnitt 1.4.2 där metoden för urval av underrättsavgöranden presenteras.

1.4 Metod och material

Materialet består framförallt av rättspraxis och litteratur. Lagbestämmelser och förarbeten har varit mindre betydelsefullt för arbetet eftersom dessa källor i stor utsträckning saknas på området. Det ska vidgås att ett viktigt material för uppsatsen har varit Dahlmans forskning kring bevisning trots att en del av uppsatsens syfte varit att kritiskt granska ett av författarens arbeten. Uppsatsens slutsatser är emellertid ingenting som påverkar tillförlitligheten av författarens forskning på området.

Urvalet av avgöranden från HD har skett genom att studera de rättsfall som har varit mest refererade i litteraturen och som förekommit i diskussionen om beviskravet i mål om sexualbrott. Urvalet av underrättsavgöranden presenteras under avsnitt 1.4.2.

1.4.1 Rättsdogmatisk metod

Inledningsvis har en *rättsdogmatisk metod* använts. Traditionellt brukar den rättsdogmatiska metoden beskrivas som en metod vars uppgift är att beskriva gällande rätt, vilket sker med ledning av auktoritativa rättskällor. Det innebär att tolka och fastställa gällande rätt – *lex lata* – samt att systematisera gällande rätt i form av regler, principer, läror och samband.⁶ Till de auktoritativa rättskällorna räknas lag, förarbeten, rättspraxis och doktrin.⁷ Det är framförallt rättspraxis och doktrin⁸ som varit aktuellt för diskussionen om beviskravet eftersom detta varken definieras i lag eller i förarbeten.

Den rättsdogmatiska metoden tillämpas i detta arbete med ett kritiskt förhållningssätt. En kritisk rättsdogmatisk forskningsmetod handlar om att påvisa att rättsläget är otillfredsställande och på ett eller annat sätt bör ändras utifrån de slutsatser som kunnat dras om innehållet i gällande rätt.⁹ Kritiken

⁶ Sandgren, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, s. 51 f.

⁷ Ibid., s. 47 f.

⁸ Med doktrin menas i denna framställning rättsvetenskaplig litteratur.

⁹ Kleineman, *Rättsdogmatisk metod*, s. 40.

riktar sig framförallt mot den metod som presenteras i Dahlmans och Korths Aspegrens artikel samt mot stödbevisningsbegreppet.

1.4.2 Metod för urval av underrättsavgöranden

Uppsatsens fjärde avsnitt utgörs av en rättsanalytisk rättsfallsstudie där ett antal underrättsavgöranden valts ut samt analyserats både kvantitativt och kvalitativt. Metoden för urval av underrättsavgöranden ska beskrivas i det följande. Genom en sökning på ordet ”våldtäkt” bland avgöranden i databasen *Bisnode InfoTorg Juridik* har totalt 63 domar varit föremål för studien.¹⁰ Sökningen har begränsats till att omfatta tingsrättsdomar i brottmål från 2020. Träffarna sorterades genom funktionen ”Senaste först” och gick därefter igenom en efter en. Sedermera sorterades de domar som inte uppfyllde studiens kriterier bort, tills tio domar som uppfyllt alla kriterier erhöles. Respektive dom har behövt uppfylla följande kriterier:

1. Den tilltalade nekar till gärningen.
2. Åklagarens bevisning består endast av målsägandens berättelse och stödbevisning om målsägandens agerande i anslutning till händelsen. Med stödbevisning om målsägandens agerande i anslutning till händelsen menas i detta avseende sådan bevisning som stödjer målsägandens trovärdighet, men som inte tillför någon självständig information om själva gärningen. Stödbevisningens funktion är att ge stöd till huvudbeviset: målsägandens berättelse.

Om en dom har uppfyllt någon av nedanstående kriterier har den uteslutits.

1. Domen innehåller flera målsäganden eller flera tilltalade.
2. Den tilltalade har erkänt brottet eller erkänt omständigheter som innebär brott.
3. Den tilltalade har vitsordat det faktiska händelseförloppet, men förnekat uppsåt.
4. Den tilltalade har erkänt under förundersökning, men vid senare tillfälle förnekat brott.

¹⁰ Se bilaga 1.

5. Målsägandens berättelse betraktas inte som trovärdig.
6. Den tilltalades berättelse har ansetts vara så osannolik att den kan lämnas utan avseende.
7. Stödbevisning om målsägandens agerande saknas.
8. Våldtäkt mot barn.
9. Förstahandsyrkandet avser oaktsam våldtäkt.

Ovanstående kriterier utgår från de som presenteras i Dahlmans och Korths Aspegrens studie avseende beviskravet i våldtäkts- respektive olaga hot-mål. Det är inte helt tydligt hur författarnas kriterier ska förstås i förhållande till materialet. Jag har därför behövt göra tolkningar för att förstå hur kriterierna ska tillämpas. Som exempel kan nämnas att fall där den tilltalade vitsordat det faktiska händelseförloppet men förnekat uppsåt, ska uteslutas. Jag har tolkat detta kriterium som att domar där den tilltalade vidgått samlag men hävdat att målsäganden deltog frivilligt *inte* ska uteslutas. Vidare har jag tagit bort kriterierna avseende olaga hot samt lagt till två egna kriterier för uteslutning: våldtäkt mot barn och oaktsam våldtäkt.

Vid mål som avser våldtäkt mot barn skiljer sig bevisvärderingen från den som sker vid mål som avser våldtäkt mot vuxna. Dels för att förhör med en ung målsäganden ofta spelas upp för rätten genom en videoupptagning, dels för att domstolen bedömer barns utsagor med försiktighet på grund av barnets unga ålder. Tingsrätten påpekar särskilt i ett (bortsorterat) mål avseende våldtäkt mot barn att även om rättssäkerhetsgarantier upprätthålls, såsom att försvararen har fått tillfälle att framföra frågor, måste det beaktas att ett uppspelat förhör i regel innebär sämre möjligheter för försvararen att ställa följdfrågor.¹¹ HD har i ett fall avseende sexualbrott mot barn preciserat att uppgifterna ska bedömas med särskild försiktighet i de fall domstolen endast kan grunda sin bedömning av målsägandens trovärdighet på en videoupptagning.¹²

¹¹ B 7937-20 Uppsala tingsrätt.

¹² NJA 1993 s. 616.

Dahlmans och Korths Aspegrens undersökning baseras på rättsfall före oaktsam våldtäkt infördes som ett brott i brottsbalken¹³. Det är således ett kriterium som författarna inte tagit hänsyn till. Jag har sorterat bort alla mål där våldtäkt inte är förstahandsyrkande, även de domar där åklagaren i första hand yrkar att rätten ska döma den tilltalade till oaktsam våldtäkt. Detta eftersom jag valt att betrakta ett domslut där den tilltalade fälls för oaktsam våldtäkt som ett mellanting mellan en fällande och en friande dom i studien.

Vidare har ett kriterium tagits bort: bortfall på grund av att åtalet också har stöd av annan bevisning än stödbevisning om målsägandens agerande. Detta eftersom stödbevisningsbegreppet är så oklart att det i domarna inte går att urskilja vad som är stödbevisning och vad som är *annan bevisning*. Annan bevisning kan också vara huvudbevisning, vilket i dessa fall är målsägandens utsaga. Samtliga domar – både i min och Dahlmans och Korths Aspegrens studie – innehåller sådan bevisning.

Utöver mål uteslutna på grund av kriterierna har ett mål sorterats bort eftersom skälet bakom domslutet beror på att de objektiva förutsättningarna för våldtäkt inte är uppfyllda.¹⁴ Eftersom bedömningen i fallet inte har med bevisvärdering att göra har det uteslutits ur studien trots att det uppfyller alla kriterier för att vara med.

Ett flertal mål har uteslutits eftersom våldtäkt inte ingick i åtalet. Träffen avsåg en benämning av ordet våldtäkt i domskälen av andra anledningar, till exempel att den tilltalade tidigare blivit dömd för våldtäkt.¹⁵

1.5 Forskningsläge

Bevisvärdering och beviskravet i mål om sexualbrott är en omdebatterad fråga bland jurister. Forskningsläget är således utbrett. Det råder emellertid ännu ingen enighet kring vad som de facto gäller och vad som bör gälla vid

¹³ Nedan BrB.

¹⁴ B 3619-20 Gävle tingsrätt.

¹⁵ Se t.ex. B 10493-18 Göteborgs tingsrätt.

bevisvärderingen i ord-mot-ord-situationer. Det innebär att uppsatsen ändå får ett nyhetsvärde och kan landa i nya analyser och slutsatser, trots ett utbrett forskningsläge.

Uppsatsen tar framförallt utgångspunkt i två artiklar skrivna av framstående författare inom området: Christian Dahlman¹⁶, tillsammans med Andreas Korthis Aspegren¹⁷, och Linnea Wegerstad¹⁸. Artiklarna berör bevisning i våldtäktsmål respektive mål om olaga hot och undersöker huruvida beviskravet i brottmål är differentierat. Artiklarna kommer förklaras, diskuteras och analyseras i avhandlingen.

Uppsatsen berör även begreppet stödbevisning, ett begrepp som Katrin Lainpelto¹⁹ behandlar i sin doktorsavhandling *Stödbevisning i brottmål*. Lainpeltos forskning får anses vara viktig för stödbevisningsbegreppet och därmed även detta arbete. Det gör sig tydligt då andra framstående författare ofta hänvisar till avhandlingen när begreppet används och ska förklaras. Som exempel kan nämnas författare som Christian Diesen, Christian Dahlman och Helena Sutorius.

Andra som varit betydelsefulla för den bevisteoretiska forskningen inom brottmål är Christian Diesen²⁰, Per-Olof Ekelöf²¹ och Helena Sutorius²².

1.6 Disposition

Uppsatsen är uppdelad i tre delar: inledning, avhandling samt analys och slutsats. Avhandlingen är sedermera indelad i tre delar. I den första delen presenteras gällande rätt avseende bevisning i brottmål. I den andra delen presenteras artiklarna av Dahlman och Korthis Aspegren samt Wegerstad.

¹⁶ Professor och docent vid Lunds universitet.

¹⁷ Tingsfiskal, Malmö tingsrätt.

¹⁸ Universitetslektor vid Lunds universitet.

¹⁹ Universitetslektor och docent i processrätt vid Stockholms universitet.

²⁰ Professor emeritus i processrätt vid Stockholms universitet.

²¹ Professor emeritus i processrätt vid Uppsala universitet.

²² Doktorand emeritus i processrätt Stockholm universitet.

I avhandlingens tredje del presenteras en sammanfattning av de rättsfall som studerats. Avslutningsvis kommenteras studiens resultat och slutsatser.

2 Bevisning i brottmål

2.1 Beviskrav

Beviskravet i brottmål framgår inte av lagstiftning. I stället har det utvecklats och definierats i rättspraxis. För att ett rättsfaktum ska anses bevisat krävs att det är ställt *utom rimligt tvivel*. Det framgår av NJA 1980 s. 725 där HD för första gången formulerar beviskravet på följande sätt:

För att [...] skall kunna dömas för att ha tilltvingat sig sexuellt umgänge med någon av flickorna måste det vara ställt utom rimligt tvivel att han gjort sig skyldig härtill.²³

Som synonym till ”utom rimligt tvivel” kan man också tala om att något ska vara ställt ”bortom rimligt tvivel”. I det följande kommer begreppet ”utom rimligt tvivel” att användas.

Att något är ställt utom rimligt tvivel innebär att ett visst mått av tvivel får kvarstå, frågan är hur mycket. Vad som kan medföra rimligt tvivel är att andra händelseförlopp än det som åklagaren påstår har hänt, är tänkbara. Beviskravet kan därför sägas innebära att åklagarens åberopade bevisning med styrka ska kunna utesluta alternativa händelseförlopp.²⁴

Beviskravet har två dimensioner: tillräckligt stöd och tillräcklig utredning. För att ett rättsfaktum ska anses vara ställt utom rimligt tvivel krävs att båda dimensioner är uppfyllda. Frågan som domstolen ställer sig vid bevisvärderingen är om den åberopade utredningen i målet ger *tillräckligt stöd* åt gärningsbeskrivningen. Denna del av beviskravet är således en tröskel som bevisningen ska nå upp till.²⁵ I den juridiska litteraturen är man hyfsat ense om att denna dimension av beviskravet går att uttrycka i procentenheter. Man är emellertid oense om exakt vilken procentsats som gäller, men den vanliga uppfattningen är att beviskravet ligger någonstans mellan 95–99

²³ NJA 1980 s. 725, s. 738 f.

²⁴ Lavén, *Hur domstolar dömer i brottmål*, s. 77.

²⁵ Dahlman, *Beviskraft*, s. 134 f.

procent. Det innebär att domstolen inte kan meddela fällande dom om det finns mer än 5 procent tvivel.²⁶ Den andra dimensionen av beviskravet handlar om att bevisningen i målet ska vara tillräckligt robust. Det kan inte finnas brister i utredningen för att det ska anses föreligga *tillräcklig utredning*. I 46 kap. 4 § st. 2 rättegångsbalken²⁷ föreskrivs att domstolen ska se till att omständigheterna i målet blir tillräckligt utredda. Bestämmelsen används emellertid inte av domstolarna för att åtgärda brister i utredningen. I stället går bristerna ut över den som har bevisbördan: åklagaren. Således blir kravet på tillräcklig utredning ett krav på åklagarens bevisning.²⁸

2.1.1 Differentierat beviskrav

Om beviskravet är högre eller lägre i till exempel våldtäktsmål än i mål om olaga hot är beviskravet differentierat. Differentierat beviskrav är synnerligen omdebatterat, dels huruvida beviskravet faktiskt är differentierat, dels huruvida beviskravet bör vara differentierat.²⁹ Somliga menar att beviskravet varierar mellan olika brottstyper. Claes Sandgren anser till exempel att beviskravet varierar mellan 90–99% beroende på brottstyp. Som exempel nämner han att beviskravet troligen är högre vid miljöbrott och ekonomisk brottslighet än vid sexualbrott.³⁰ Enligt HD gäller emellertid samma beviskrav – utom rimligt tvivel – i alla brottmål, oavsett brottstyp.³¹

Christian Diesen konstaterar att det finns en rad variabler som skulle kunna påverka beviskravets nivå. En vanlig uppfattning är att ju grövre brott desto högre beviskrav. Grunden för en sådan differentiering menar Diesen skulle kunna vara att ju strängare straffet är desto viktigare är det att ingen oskyldig utsätts. Vidare kan han tänka sig avsteg från det gängse beviskravet exempelvis på grund av konkreta bevisvärigheter. Han poängterar dock att något stöd för det inte finns hos de svenska domstolarna. En differentiering som däremot är svår att undvika i praktiken är den fördelning som sker mellan

²⁶ Dahlman, s. 142 ff.

²⁷ Nedan RB.

²⁸ Dahlman, s. 149.

²⁹ Ibid., s. 164.

³⁰ Sandgren, *Nytt organ för oskyldiga*.

³¹ NJA 2009 s. 447 I och II.

olika rekvisit. Grunden för denna differentiering kan till exempel vara att det för vissa rekvisit är alltför svårt att nå upp till kravet ”utom rimligt tvivel”.³²

Diesen argumenterar alltså för att beviskravet i princip är konstant oavsett brottstyp. Han menar emellertid att beviskravet varierar mellan olika rekvisit och att det gängse kravet i praktiken bara torde kunna tillämpas på objektiva brottsrekvisit. För subjektiva rekvisit samt ansvarsfrihetsgrunder menar Diesen att domstolen måste tillämpa ett påtagligt lägre krav. Objektiva rekvisit är erfarenhetssatser mot vilka bevisen prövas som kan hänföras till kategorier som logik och empirisk kunskap, till exempel identifikation av den brottsliga gärningen. Subjektiva rekvisit hänför sig till etik och samhällsvetenskaplig teori. Till exempel blir det svårt att upprätthålla ett högt beviskrav när det handlar om vad som rör sig i den tilltalades eller i målsägandens huvud.³³

2.2 Bevisning i våldtäktsmål

2018 ändrades våldtäktsbestämmelsen i syfte att tydliggöra varje människas ovillkorliga rätt till personlig och sexuell integritet samt sexuellt självbestämmande. En central ändring var att gränsen för straffbar gärning flyttades till ett fokus på huruvida deltagandet i en sexuell aktivitet är frivilligt eller inte.³⁴ Ett nytt brott infördes också: oaktsam våldtäkt.³⁵ Ändringarna har möjligen lett till ett ökat antal anmälningar om våldtäkt.³⁶ I propositionen till den nya lagstiftningen var många remissinstanser kritiska till att gränsen för straffbar gärning skulle gå vid frivillighet. Som skäl mot en sådan reglering framfördes framförallt den stora risken för bevisproblem.³⁷

På grund av våldtäktsmålets karaktär är det vanligt att bevisningen endast består av parternas berättelser och att det således föreligger en ord-mot-ord-

³² Diesen, *Bevisprövning i brottmål*, s. 148 f.

³³ *Ibid.*, s. 149 ff.

³⁴ Prop. 2017/18:177, s. 1.

³⁵ *Ibid.*, s. 7.

³⁶ Jfr BRÅ (2019), *Våldtäkt från anmälan till dom*, s. 120 ff.

³⁷ Prop. 2017/18:177, s. 20.

situation. Det finns därför anledning att lägga vikt vid faktorer som avser innehållet i berättelsen i sig. I mål om sexualbrott är det vanligt att bevisningen utöver parternas berättelser handlar om sådant som målsäganden i efterhand berättat för andra, och inte om själva gärningen i sig. Sådan bevisning kan enligt HD, i vissa fall utgöra ett indirekt stöd för målsägandens berättelse.³⁸

HD har i flera avgöranden prövat frågan om bevisvärdering i mål om sexualbrott. För fällande dom i dessa mål är det inte tillräckligt att målsägandens berättelse är mer trovärdig än den tilltalades. I rättsfallen uttalas att en trovärdig målsägandetsaga, i förening med vad som i övrigt framkommit i målet är tillräckligt för fällande dom. HD menar emellertid att det finns anledning att ställa krav på att målsägandens berättelse, till den del det är praktiskt möjligt, blivit kontrollerad under förundersökningen. Brister i detta avseende behöver dock inte leda till bedömningen att åtalet inte blivit styrkt.³⁹

Här ska emellertid framhållas att somliga anser vittnesmål ha ett mycket lågt bevisvärde. Diesen menar exempelvis att en utsagas kvalitet beror på ett antal faktorer som till exempel minnesförmåga, motivation och förmåga att återberätta. Eftersom ingen kan uttala sig i rätten med en heltäckande återgivning av ett händelseförlopp kan inget 100-procentigt bevis erhållas. På grund av åtskilliga tänkbara felkällor anser Diesen att även det mest optimala återgivandet måste förses med viss reservation.⁴⁰

Våldtäktsbrottet är speciellt och komplext på grund av ett antal omständigheter. Det är ett brott som sällan bevittnas. Det finns sällan ett erkännande från den tilltalade. Det krävs omfattande utredningsinsatser för att få fram tillräcklig bevisning för fällande dom. Det är inte ovanligt att målsäganden saknar dokumenterade skador som talar för brott. Teknisk

³⁸ Se t.ex. NJA 2017 s. 316 I och II; NJA 2010 s. 671; NJA 2009 s. 447 I och II.

³⁹ Se t.ex. NJA 2010 s. 671; NJA 2009 s. 447 I och II.

⁴⁰ Diesen, s. 84 ff.

bevisning har sällan betydelse för åtalet då det är vanligt att den tilltalade vidgår sexuell handling, men hävdar att samtycke förelåg. Polisanmälan sker ofta långt efter händelsen ägt rum.⁴¹ Ovannämnda omständigheter gör det svårt för polisen att utreda brott, åklagaren att väcka åtal samt domstolen att meddela fällande dom.

2.3 Stödbevisning

2.3.1 Vad är stödbevisning?

Stödbevisning är ett centralt begrepp vid mål om sexualbrott. Vad som menas med stödbevisning är emellertid oklart både i teori och praktik. Det visar Katrin Lainpelto i sin avhandling där hon genomfört en undersökning av domstolarnas behandling av begreppet. Lainpelto beskriver stödbevisningsbegreppet som ett ”modernt praxis-begrepp som under senare år uppstått och tillämpas i den dömande verksamheten vid utformningen av domskäl”.⁴²

Det som ska erhålla stöd av stödbevisningen är målsägandens utsaga, åtalet och/eller gärningspåståendet. Exempel på stödbevisning är vittnen som kan återge vad målsäganden har berättat för dem om den påstådda händelsen, vittnen som gjort observationer av målsäganden vid tillfället då målsäganden berättar om händelsen samt vittnen som gjort generella observationer av målsäganden efter den påstådda händelsen. Bevisning som av domstolar också benämnts som stödbevisning är till exempel ögonvittnen till händelsen, vittnen som påstår att den tilltalade erkänt för dem och vittnen som sett skador på målsäganden.⁴³ Bevisning som däremot inte benämnts som stödbevisning är till exempel vittnesmål om allmänna reflektioner av den tilltalade, vittnesmål rörande målsägandens ålder och vittnesmål av sakkunnig rörande målsägandens person.⁴⁴

⁴¹ BRÅ (2019), s. 126.

⁴² Lainpelto, *Stödbevisning i brottmål*, s. 157.

⁴³ Ibid., s. 174 f.

⁴⁴ Lainpelto, s. 177 ff.

Stödbevisningen diskuteras av domstolen trots att domstolen finner att huvudbevisningen – målsägandens utsaga – är fullt tillförlitlig. När den tilltalade har erkänt hela händelseförloppet har domstolen, i majoriteten av fallen, inte diskuterat stödbevisning. Återkommande är att domstolarna inte värderar stödbevisningen, diskussionen stannar inte sällan vid ett konstaterande om att stödbevisning finns eller inte finns. De situationer där domstolarna benämner bevisning som stödbevisning är mycket olika till sin karaktär. Det är inte ovanligt att en och samma omständighet benämns olika i två olika domstolar.⁴⁵ Mot bakgrund av ovanstående kommer Lainpelto fram till att det inte går att dra några slutsatser om vilken typ av bevisning som domstolarna avser när de tillämpar stödbevisningsbegreppet. I stället tyder undersökningen på att begreppet tillämpas på ett högst inkonsekvent sätt.⁴⁶

Lainpelto menar att begreppet stödbevisning bör utmönstras eftersom det inte finns något verkligt behov av ett begrepp som endast ger upphov till oklarheter.⁴⁷ Dessutom menar hon att begreppet, åtminstone vid friande dom, närmar sig något som liknar tillämpning av en legal bevisprövningsregel, att domstolen inte får fälla utan stödbevisning.⁴⁸

2.3.2 Finns det ett krav på stödbevisning?

Under 1990-talet var den dominerande uppfattningen att det var möjligt att meddela fällande dom endast på grundval av målsägandens utsaga. Under 2000-talet, i samband med avgörandet i NJA 2005 s. 712, väcktes emellertid en diskussion kring ett krav på stödbevisning. I aktuellt fall fanns ingen stödbevisning och därför var målsägandens utsaga inte tillräcklig för fällande dom. Det finns de som menar att HD:s uttalanden i 2005 års fall i praktiken betyder ett krav på stödbevisning.⁴⁹ En annan tolkning är att stödbevisning behövs när det finns brister i målsägandens utsaga och ju större brister, desto större behov av stödbevisning.⁵⁰ Av Lainpeltos empiriska undersökning

⁴⁵ Ibid., s. 184 f.

⁴⁶ Ibid., s. 186.

⁴⁷ Ibid., s. 304 ff.

⁴⁸ Ibid., s. 309 f.

⁴⁹ Se t.ex. Svensson, *Felaktigt dömda*, s. 382 f.

⁵⁰ Se t.ex. Sutorius, *Bevisprövning vid sexualbrott*, s. 120.

framgår att även underrätterna tolkat avgörandet på olika sätt. Formellt sett finns inget krav på stödbevisning i svensk rätt, varken i lag eller praxis. Trots det går det ändå att urskilja ett visst krav på stödbevisning i praktiken. Det är också påtagligt att åklagarna är restriktiva med att väcka åtal i mål om sexualbrott utan stödbevisning. Således finns det tendenser till ett informellt uppställt krav.⁵¹

2.4 Bevisvärdering

Enligt 35 kap. 1 § st. 1 RB ska rätten efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra vad i målet är bevisat. I denna bestämmelse lagfästs *principen om den fria bevisprövningen* som innefattar dels den fria *bevisföringens* princip, dels den fria *bevisvärderingens* princip. Enligt principen om fri bevisföring är parterna fria att åberopa vad de vill som bevis. Enligt principen om fri bevisvärdering får det inte finnas några regler om hur bevisfakta ska värderas av domstolen i de svenska rättskällorna. Det innebär också att HD:s bedömningar i bevisfrågor inte är bindande. I praktiken har emellertid HD:s bedömningar stor betydelse eftersom underrätterna tar starkt intryck av dem.⁵² Fri bevisvärdering innebär att domstolarnas syn på vilken bevisning som räcker för fällande dom kan förändras. Bland annat kan HD:s vägledande praxis och förbättrade tekniska möjligheter att styrka en viss gärning förändra synen på vad som utgör tillräcklig bevisning.⁵³

HD har uttalat att det inte går att ställa upp en modell för hur bevisvärderingen ska gå till i olika typer av mål eftersom det råder fri bevisprövning i svensk rätt. Däremot bör bedömningen till en början ta sikte på den bevisning som har åberopats till stöd för gärningspåståendet: åklagarens bevisning. Först om denna bevisning är tillräcklig ska den tilltalades berättelse och bevisningen som stödjer denna värderas som motbevisning.⁵⁴

⁵¹ Lainpelto, s. 309 f.

⁵² Dahlman, s. 59 f.

⁵³ BRÅ (2016), *Förändrade krav på bevisning*, s. 13.

⁵⁴ NJA 2015 s. 702.

Trots ovanstående uttalande av HD tycks domstolen ändå tillämpa en viss metod vid sin analys av vittnesutsagor i mål om sexualbrott.⁵⁵ Utgångspunkten för analysen är huruvida målsäganden är *trovärdig*, men det förhållandet att målsäganden är betydligt mer trovärdig än den tilltalade räcker inte för fällande dom i en ord-mot-ord-situation. Det fastslås av HD redan 1980.⁵⁶ För att bedöma utsagans *tillförlitlighet* använder HD ett antal kriterier, bland annat längd, detaljrikedom, konstans, originalitet, och enhetlighet.⁵⁷ HD beaktar också huruvida det finns motiv till falsk tillvitelse. Vilka kriterier som ska användas beror på omständigheterna i det enskilda fallet, till exempel brottets art, relationen mellan offer och förövare samt förekomsten av serie-övergrepp.⁵⁸ HD:s egen praxis visar att en utsaga kan ha hög tillförlitlighet, trots att den har ändrats eller innehåller överdrifter.⁵⁹ Trots det har HD i senare fall underkänt tillförlitligheten i målsägandeutsagan just på grund av brister eller ändringar i berättelsen.⁶⁰ Det ska dock poängteras att HD uttryckt att det saknas stöd för att konstansbrister, i bemärkelsen att lägga till eller ta bort information, talar för bristande tillförlitlighet.⁶¹

Är denna metod bindande för underrätterna att följa? Det finns de som menar att så *inte* är fallet, eftersom regler om hur bevisvärdering ska gå till skulle strida mot principen om fri bevisvärdering.⁶² Andra menar att om HD genom prejudikat slagit fast vilket beviskrav som gäller så måste HD även kunna förklara vad beviskravet innebär och därmed konkretisera beviskravet. Ett sätt att konkretisera ett beviskrav är att ange vilken metod som ska användas för att uppnå det.⁶³

⁵⁵ Se t.ex. NJA 2010 s. 671.

⁵⁶ NJA 1980 s. 725.

⁵⁷ Se t.ex. NJA 2010 s. 671.

⁵⁸ Diesen, s. 270.

⁵⁹ Sutorius, s. 169 ff.

⁶⁰ Se t.ex. NJA 2010 s. 671; NJA 2009 s. 447 I och II.

⁶¹ NJA 2017 s. 316 II.

⁶² Ekelöf, Edelstam & Heuman, *Rättegång H. 4*, s. 172 f.

⁶³ Andersson, *Rättsdogmatisk metod och bevisvärdering*, s. 443 f.

3 Presentation av artiklarna

3.1 Varför är bevisning som uppfyller beviskravet i våldtäktsmål inte tillräcklig i mål om olaga hot?

2018 publicerades en artikel av Christian Dahlman och Andreas Korths Aspegren. Artikeln utgör en kvantitativ studie av rättspraxis i mål där åklagarens bevisning endast består av målsägandens berättelse i kombination med stödbevisning samt där den tilltalade nekar till gärningen. Studien redovisar en jämförelse mellan våldtäktsmål och mål om olaga hot i syfte att uppmärksamma och skapa förståelse för avvikelser mellan de två måiltyperna.⁶⁴ Den kvantitativa studien kompletteras med en kvalitativ studie där författarna går igenom samtliga domar med tillhörande domskäl för att komma fram till en eventuell förklaring till diskrepansen.⁶⁵

Studien består av ett antal våldtäktsmål och mål om olaga hot från tio geografiskt utspridda och slumpvist utvalda tingsrätter under perioden 2015–2016. I syfte att jämföra bevisvärderingen i fall där den tilltalade nekar till gärningen och där åklagarens bevisning endast består av målsägandes berättelse samt stödbevisning sorterades följande fall bort:

1. Fall med flera målsägande eller flera tilltalade.
2. Fall där åtalet inkluderar misshandel eller annat våldsbrott vid samma tillfälle som hotet.
3. Fall där hot förmedlas av en tredje person.
4. Fall där den tilltalade har erkänt brott eller erkänt omständigheter som innebär brott.
5. Fall där den tilltalade har vitsordat det faktiska händelseförloppet, men förnekat uppsåt.
6. Fall där den tilltalade har erkänt under förundersökning, men vid senare tillfälle förnekat brott.

⁶⁴ Dahlman & Korths Aspegren, s. 327.

⁶⁵ Ibid., s. 333.

7. Fall där målsägandens berättelse inte betraktas som trovärdig.
8. Fall där den tilltalades berättelse har ansetts vara så osannolik att den kan lämnas utan avseende.
9. Fall där stödbevisning om målsägandens agerande saknas.
10. Fall där åtalet också har stöd av annan bevisning än stödbevisning om målsägandens agerande, till exempel rättsmedicinsk undersökning.⁶⁶

Efter bortsortering enligt ovanstående kriterier återstod 20 våldtäktsmål samt 50 mål om olaga hot. Resultatet av den kvantitativa studien var fällande dom i 90 procent av våldtäktsmålen, i 18 av 20 fall fälldes den tilltalade, samt fällande dom i 18 procent av målen om olaga hot, i 9 av 50 fall fälldes den tilltalade.⁶⁷

Författarnas frågeställning är huruvida domstolarna tillämpar ett lägre beviskrav i våldtäktsmål och vad det finns för möjliga förklaringar till det.⁶⁸ Slutsatsen är att domstolarna tillämpar olika beviskrav i de två måltyperna. Antingen för att domstolarna medvetet tillämpar ett lägre beviskrav i våldtäktsmål eftersom de uppfattar att detta är gällande rätt, eller för att domstolarna omedvetet tillämpar olika beviskrav.⁶⁹

3.2 Brister i en studie av domstolarnas bevisvärdering avseende mål om olaga hot och våldtäkt

2020 publicerades en artikel av Linnea Wegerstad. Artikeln innehåller kritik mot den artikel som publicerades 2018 av Dahlman och Korths Aspegren. Wegerstad menar att det inte finns stöd för påståendet att bevisning som uppfyller beviskravet i våldtäktsmål inte är tillräckligt i mål om olaga hot, bland annat på grund av att studien har utformats på ett sådant sätt att resultatet inte är tillförlitligt.⁷⁰ Studien har jämfört domar med olikartade

⁶⁶ Dahlman & Korths Aspegren, s. 330 f.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ibid., s. 327.

⁶⁹ Ibid., s. 339 ff.

⁷⁰ Wegerstad, s. 707 f.

bevissituationer, trots att syftet har varit att jämföra domar med likartade bevissituationer. Dessutom har domarna som valts ut inte uppfyllt de kriterier som Dahlman och Korths Aspegren angett att de använt vid bortsortering av domar.⁷¹ Vidare beaktar kriterierna inte samtliga skillnader mellan domarna och måltyperna som kan ha betydelse för domslutet. Som exempel nämns att det inte går jämföra en dom där den tilltalade åberopat motbevisning med en dom där den tilltalade inte har åberopat motbevisning, eftersom dessa två domar inte utgör tillräckligt likartade bevissituationer. Mot bakgrund av ovanstående, ifrågasätter Wegerstad studiens resultat och slutsatser.⁷²

Ytterligare kritik från Wegerstad är att bevisvärderingen har mätts genom domens utfall och inte genom domstolens bedömning av de enskilda bevisen som lagts fram. Följaktligen ifrågasätts att studien ger stöd för att det är just måltypen, och inte bevisningen i det enskilda fallet, som har betydelse för om domslutet blir friande eller fällande. Detta eftersom diskrepansen mellan andelen fällande domar i våldtäktsmålen och målen om olaga hot inte säger någonting om domstolarnas bevisvärdering.⁷³

3.3 Kritik och problem

I en rapport från Brottsförebyggande rådet⁷⁴ 2016 framkommer att beviskravet för att åtala någon för olaga hot är lägre än för våldtäkt. Rapporten undersöker förändrade krav på bevisning avseende olaga hot, våldtäkt samt misshandel mellan obekanta under perioden 2006–2013.⁷⁵ Detta resultat talar emot Dahlmans och Korths Aspegrens resultat och slutsatser.

I en rapport från BRÅ 2019, som behandlar 100 fall av våldtäkt från anmälan till dom, lyfts ett antal omständigheter som påverkat domslutet. Som exempel nämns parternas relation (där fällandegraden är något lägre då parterna har en nära relation), sårbara målsäganden (där genomgången tyder på att

⁷¹ Ibid., s. 706.

⁷² Ibid., s. 695.

⁷³ Ibid., s. 706 f.

⁷⁴ Nedan BRÅ.

⁷⁵ BRÅ (2016), s. 61 f.

sannolikheten för en fällande dom minskar om målsäganden har sociala och/eller psykiska problem) och tiden mellan brott och rättegång (där genomgången visar att mediantiden mellan brott och rättegång vid fällande dom är 106 dagar och 199 dagar vid friande dom).⁷⁶ Dessa omständigheter har inte beaktats i Dahlmans och Korths Aspegrens studie.

I rapporten från 2019 har BRÅ även analyserat vilka faktorer som varit av betydelse i de fall då domslutet blivit fällande och bevisningen endast består av målsägandens utsaga tillsammans med vittnen som ger stöd för utsagan. Resultatet identifierar tre faktorer av betydelse: hur snart efter händelsen polisanmälan gjorts, hur tillförlitliga vittnenas utsagor är samt hur den tilltalades trovärdighet värderas.⁷⁷ Ytterligare tre omständigheter som inte beaktats i Dahlmans och Korths Aspegrens studie.

Två andra framgångsfaktorer för fällande dom är att målsäganden har ett målsägandebiträde samt att den tilltalade har häktats.⁷⁸ Återigen, två faktorer som inte beaktats.

⁷⁶ BRÅ (2019), s. 83 ff.

⁷⁷ Ibid., s. 94 ff.

⁷⁸ Ibid., s. 127.

4 Rättsfallsstudie

Tio våldtäktsmål har valts ut till studien i enlighet med den metod som presenterats under avsnitt 1.4.2. Av dessa mål var sex domslut friande och tre fällande.⁷⁹ Med friande menas att den tilltalade frikänns från brottet våldtäkt enligt 6 kap. 1 § BrB. Med fällande menas att den tilltalade döms för brottet våldtäkt enligt 6 kap. 1 § BrB. I ett mål frikändes den tilltalade från våldtäkt enligt 6 kap. 1 § BrB, men dömdes för oaktsam våldtäkt enligt 6 kap. 1 a § BrB.⁸⁰ 60 procent (6 av 10) av målen var således friande medan 30 procent (3 av 10) var fällande. 10 procent (1 av 10) var oaktsam våldtäkt. Mot bakgrund av ett begränsat material ska diskussionen i det närmaste fokusera på domskälen och domstolarnas bevisvärdering i de fall som studerats.

Återkommande i domstolarnas bedömning av målsägandeutsagan är hänvisningar till kriterier såsom huruvida berättelsen är sammanhängande, klar, tydlig, detaljrik, lång, självupplevd, nyanserad, noggrann, fri från motsägelser och konstansbrister samt inte överdriven eller svårförståelig. Domstolen konstaterar också, i de fall målsäganden ansetts trovärdig och utsagan tillförlitlig, att målsäganden inte haft anledning att vilja hämnas på den tilltalade eller har något motiv för falsk tillvitelse. En ytterligare omständighet som domstolen tar hänsyn till är målsägandens berusningsgrad. För det första är berusningsgraden av betydelse för bedömningen huruvida målsäganden befunnit sig i en särskilt utsatt situation, det är dock ovanligt att domstolen anser att berusningsgraden når upp till den nivån. För det andra är det av betydelse för bedömningen av målsägandens trovärdighet.

I ett fällande mål nämns som motivering till att målsäganden är trovärdig att hon varit nykter under händelseförloppet.⁸¹ I ett friande mål bedömer

⁷⁹ Friande domar: B 2727-20 Falu tingsrätt, B 12-20, Gävle tingsrätt, B 1896-20 Alingsås tingsrätt, B 5380-20 Växjö tingsrätt, B 2060-20 Jönköpings tingsrätt och B 6515-20 Nacka tingsrätt. Fällande domar: B 1063-20 Jönköpings tingsrätt, B 8087-20 Göteborgs tingsrätt och B 338-20 Stockholms tingsrätt.

⁸⁰ B 3937-19 Kalmar tingsrätt.

⁸¹ B 338-20 Stockholms tingsrätt.

domstolen att målsägandens berättelse kan ifrågasättas eftersom hon varit ”rejält berusad” vid händelsen.⁸² I ett tredje mål påtalar domstolen att det vid värderingen av målsägandeutsagan måste tas hänsyn till att målsäganden varit mycket påverkad av alkohol vid tillfället.⁸³

Utöver att målsäganden måste anses trovärdig och att hennes⁸⁴ berättelse måste anses tillförlitlig är det av stor betydelse för domslutet huruvida målsägandens berättelse får stöd av *övrig bevisning*.⁸⁵ Övrig bevisning som varit framgångsrik för fällande dom har varit vittnesmål om att målsäganden berättat om händelsen i anslutning till övergreppet samt vittnesmål om att målsäganden efter övergreppet befunnit sig i en för henne annorlunda sinnesstämning, till exempel varit ledsen, upprörd eller ”helt utom sig”.⁸⁶

⁸² B 12-20 Gävle tingsrätt.

⁸³ B 3937-19 Kalmar tingsrätt.

⁸⁴ Målsäganden är kvinna i samtliga mål som ingår i studien.

⁸⁵ Se bl.a. B 6515-20 Nacka tingsrätt där ingen av de åberopade vittnena närmare kunnat redogöra för vad som hänt. Sammantaget finner tingsrätten att det finns sådana oklarheter i den skriftliga bevisningen att dess robusthet kan ifrågasättas. Det kan därför inte anses ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade begått den gärning som åklagaren lagt honom till last.

⁸⁶ B 1063-20 Jönköpings tingsrätt, B 8087-20 Göteborgs tingsrätt och B 338-20 Stockholms tingsrätt.

5 Analys och slutsats

Sammanfattningsvis kan konstateras att beviskravet i svensk rätt är högt ställt. För fällande dom i ett våldtäktsmål krävs att inget annat händelseförlopp än det åklagaren åberopat är tänkbart. I våldtäktsmål är det vanligt att den huvudsakliga bevisningen består av parternas utsagor och att ord står mot ord. I dessa situationer är den gängse uppfattningen att det finns ett outtalat krav på stödbevisning. Här ska emellertid ett antal otydligheter belysas. För det första finns det vissa som menar att något sådant krav inte existerar och att ett sådant krav inte heller bör existera. För det andra är de flesta ense om att stödbevisning är ett begrepp som är tämligen oklart och som tillämpas på ett högst inkonsekvent sätt. Vidare är litteraturen splittrad avseende frågan om ett differentierat beviskrav. Vissa menar att beviskravet i våldtäktsmål är lägre än vid andra brottstyper, andra menar att det inte går att dra sådana slutsatser utifrån det forskningsunderlag som finns.

Analysen syftar i det följande till att bringa klarhet i ovan nämnda otydligheter.

5.1 Metod för jämförande studier

Är det möjligt att få ett tillförlitligt resultat vid jämförande studier i mål om sexualbrott? I mitt försök att undersöka huruvida det resultat som Dahlman och Korths Aspegren nått är tillförlitligt, har en rättsfallsstudie genomförts. Vid studerandet av utvalda våldtäktsmål väcktes ett antal kritiska tankar mot Dahlmans och Korths Aspegrens metod, men framförallt mot jämförande studier i allmänhet.⁸⁷ Det är oerhört svårt att jämföra våldtäktsmål med varandra. Omständigheterna i varje mål är olika och varje målsäganden har skilda förutsättningar för att kunna lämna en tillförlitlig utsaga. Det blir således problematiskt att försöka fånga in dessa olikheter genom ett tiotal kriterier. Jag menar inte att det är omöjligt att genomföra studier av denna karaktär, däremot krävs en komplex och väl genomarbetad metod. Huruvida

⁸⁷ Denna kritik presenteras under avsnitt 3.3.

domstolens bedömning av målsägandeutsagorna är rimlig eller inte är det dessutom svårt att uttala sig om utan att ha tagit del av utsagorna på plats. Däremot är det möjligt att ha uppfattningar och åsikter om vad som anförs i domskälen till stöd för slutsatserna om utsagornas tillförlitlighet och målsägandens trovärdighet. Det finns emellertid skäl att påpeka att den skrivna domen inte ger hela bilden. Domskälen ger ingen information om vilket intryck som parterna har gett i rätten och det kan inte uteslutas att domstolens bedömning av trovärdigheten har påverkats av parternas uppträdande. Vidare sker överläggningen avseende domslutet bakom stängda dörrar och det går följaktligen inte att veta exakt vad som diskuterats under överläggningen eller hur stor del av den diskussionen som redovisas i domskälen. För att med säkerhet kunna dra en korrekt slutsats skulle närvaro vid både rättegång och överläggning krävas.

Med hänsyn till mitt begränsade material är det med försiktighet jag kan konstatera att mitt resultat talar emot det resultat som Dahlman och Korths Aspegren kommer fram till i sin studie. En möjlig förklaring till diskrepansen mellan resultaten är att Dahlmans och Korths Aspegrens studie är gjord före samtyckeslagens ikraftträdande. Möjligen är en konsekvens av den nya lagstiftningen ett ökat antal anmälningar och att fler bevissvaga fall lett till åtal samt att förhållandevis fler friande domar meddelats. Jag vill trots det påstå att Wegerstads kritik mot studien är befogad och att det inte med säkerhet går att hävda att Dahlmans och Korths Aspegrens resultat är tillförlitligt.

5.2 Domstolarnas bevisvärdering

Vilka faktorer påverkar domslutet i våldtäktsmål och vilken bevisning krävs för fällande dom? Frågan besvaras i det följande med utgångspunkt i det kvalitativa resultatet från rättsfallsstudien.⁸⁸ Den främsta framgångsfaktorn för fällande dom är att målsägandeutsagan uppfyller de kriterier som HD ställt upp i sin vägledande praxis. Det handlar om att berättelsen ska vara

⁸⁸ Resultatet presenteras under avsnitt 4.

sammanhängande, klar, tydlig, detaljrik, lång, självupplevd, nyanserad, noggrann, fri från motsägelser och konstansbrister samt inte överdriven eller svårförståelig. Dessutom är det avgörande med vittnesmål från personer som kan bekräfta att målsäganden efter övergreppet befunnit sig i en för henne annorlunda sinnesstämning, till exempel varit ledsen, upprörd eller ”helt utom sig”.

Domstolen hänvisar till olika tillförlitlighetskriterier i analysen av målsägandeutsagan. Hur dessa kriterier uppfyllts beskrivs inte på något utförligt sätt. Inte heller framkommer hur stödbevisningen värderats. Hänvisningen till kriterierna verkar vara ett sätt för underrätterna att visa att de försöker följa HD:s praxis. Redogörelsen för bevisvärderingen i domskälen kan kritiseras då den i samtliga fall är knapphändig, vilket gör det svårt att se vilka faktorer som påverkat domslutet och vilken bevisning som krävs för fällande dom.

5.3 Kravet på stödbevisning

Finns det ett krav på stödbevisning i svensk rätt? Bör det finnas ett sådant krav? Enligt min uppfattning har underrätterna, i de fall jag studerat, tolkat HD:s uttalanden som att stödbevisning krävs för fällande dom. Det är problematiskt av flera anledningar. Begreppet används inte på ett konsekvent sätt av domstolarna och det är inte ovanligt att begreppet varken nämns eller förklaras. Det innebär att avgörandet inte är tillräckligt transparent och att det är svårt att förstå domstolens bedömning. Vidare är det problematiskt om kravet på stödbevisning närmar sig en legal bevisprövningsregel. Underrätterna har tolkat HD:s praxis som att det finns en regel som förbjuder domstolen att fälla den tilltalade om det inte finns stödbevisning. En sådan regel strider mot principen om den fria bevisprövningen, som är fundamental i det svenska rättssystemet.

Domstolarnas metod vid värdering av målsägandeutsagan är ytterligare en problematisk konsekvens av stödbevisningskravet. Domstolarna tycks använda en schablon vid värderingen av målsägandeutsagan och

målsägandens beteende efter det påstådda övergreppet. Denna metod förefaller bygga på HD:s uttalanden om stödbevisning. Det går emellertid inte att använda en allmän mall vid bedömningen av vad som är en rimlig reaktion efter ett övergrepp, det måste i stället avgöras utifrån enskild person och situation. Kravet på en detaljrik berättelse kan nämnas som exempel. Personer torde ha olika förutsättningar för att uttrycka sig verbalt och förmåga att berätta i detalj samt olika personer uppfattar en berättelses detaljrikedom olika. Man kan tänka sig att det inte är ovanligt att en berättelse om ett övergrepp saknar detaljer eftersom övergreppet utgör ett trauma, som för den utsatta kan ha gjort att detaljer trängts undan. Vidare strider en sådan metod både mot HD:s tidigare uttalanden och principen om fri bevisprövning.

Sammanfattningsvis kan konstateras att stödbevisningsbegreppet behöver förtydligas och definieras eller sluta användas. Just nu leder det enbart till förvirring och osäkerhet.

5.4 Avslutande kommentarer

Vad är beviskravet i våldtäktsmål? Det korta svaret är: utom rimligt tvivel. Det mer utförliga svaret är att det beror på. I teorin finns inget differentierat beviskrav i brottmål och samma beviskrav ska gälla för alla brottstyper. Det är emellertid diskutabelt huruvida det i praktiken tillämpas ett lägre, eller möjligtvis högre, beviskrav i våldtäktsmål jämfört med andra brottstyper. Bevisituationen i våldtäktsmål är komplicerad, bland annat eftersom bevisningen inte sällan enbart består av vittnesmål, en typ av bevisning med ett mycket lågt bevisvärde. Detta är en omständighet som möjligtvis kräver ett lägre beviskrav. Något som vidare talar för att beviskravet är lägre i våldtäktsmål är att det i dessa mål vanligen blir avgörande att bevisa subjektiva rekvisit, det vill säga att bevisa målsägandens vilja eller den tilltalades uppfattning om målsägandens vilja. Diesen argumenterar exempelvis för en tillämpning av ett påtagligt lägre beviskrav för subjektiva

rekvisit.⁸⁹ Däremot finns ingen vedertagen uppfattning om att beviskravet är differentierat eller i vilka situationer det ska vara lägre respektive högre.

Avslutningsvis är min övergripande bild att domstolarnas avgöranden i de studerade fallen är rimliga och begripliga. De följer trots allt den vägledning från HD som finns på området. Problematiken ligger emellertid inte hos underrätterna, utan i vägledande rättspraxis som har skapat oklarheter och ett osäkert rättsläge. Det kan konstateras att det är svårt att dra några slutsatser på grund av rådande rättsläge. Det finns ingen enighet kring innebörden av stödbevisningsbegreppet eller huruvida beviskravet är differentierat. Domare riskerar således att göra skönsmässiga bedömningar och beviskravet i våldtäktsmål kommer variera godtyckligt beroende på vem som ställs inför frågan. Det är både problematiskt och rättsosäkert. Det krävs följaktligen ett förtydligande av HD.

⁸⁹ Se avsnitt 2.1.1.

Bilaga 1

Alingsås tingsrätt

B 1896-20

Borås tingsrätt

B 3251-20, B 1-20, B 1203-20

Eksjö tingsrätt

B 1619-19, B 1858-19, B 1085-19

Falu tingsrätt

B 2727-20, B 4049-20

Gotlands tingsrätt

B 1170-20

Gällivare tingsrätt

B 479-20

Gävle tingsrätt

B 12-20, B 3619-20, B 1443-20

Göteborgs tingsrätt

B 2932-20, B 17600-20, B 8087-20, B 13559-20, B 14960-19, B 10493-18

Halmstads tingsrätt

B 3438-20, B 1845-20

Helsingborgs tingsrätt

B 4786-20

Hässleholms tingsrätt

B 839-20

Jönköpings tingsrätt

B 1063-20, B 2060-20, B 5146-19

Kalmar tingsrätt

B 3937-19

Luleå tingsrätt

3373-19

Malmö tingsrätt

B 9349-20

Nacka tingsrätt

B 7854-19, B 6693-20, B 6515-20

Nyköpings tingsrätt

B 1961-20, B 3608-20

Skaraborgs tingsrätt

B 4527-20, B 3150-20

Solna tingsrätt

B 10311-20, B 9308-20, B 671-20, B 10609-20, B 123-20, B 10025-19,
B 8763-20

Stockholms tingsrätt

B 10381-20, B 15657-20, B 17823-20, B 338-20, B 18483-20

Sundsvalls tingsrätt

B 2356-19

Södertörns tingsrätt

B 14351-20, B 8749-20

Uddevalla tingsrätt

B 2352-20

Uppsala tingsrätt

B 7937-20

Varbergs tingsrätt

B 1792-20

Vänersborgs tingsrätt

B 900-20

Värmlands tingsrätt

B 2663-19, B 3792-20

Västmanlands tingsrätt

B 2814-10

Växjö tingsrätt

B 3861-20, B 574-20, B 5380-20

Ångermanlands tingsrätt

B 2068-20

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Andersson, Simon, ”Rättsdogmatisk metod och bevisvärdering”, s. 427–450 i: Andersson, Simon & Lainpelto, Katrin (red.), *Festskrift till Christian Diesen*, första upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2014.

Dahlman, Christian, *Beviskraft: metod för bevisvärdering i brottmål*, första upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2018 (cit. Beviskraft).

Dahlman, Christian & Korths Aspegren, Andreas, ”Varför är bevisning som uppfyller beviskravet i våldtäktsmål inte tillräcklig i mål om olaga hot?”, *SvJT* 2018, s. 327–342.

Diesen, Christian, *Bevis 10 Bevisprövning i brottmål*, andra upplagan [rev. och utök.], Norstedts Juridik, Stockholm, 2015 (cit. Bevisprövning i brottmål).

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik & Heuman, Lars, *Rättegång H. 4*, sjunde upplagan [omarb. och rev.], Norstedts Juridik, Stockholm, 2009.

Holmberg, Stina & Huuva, Lou, *Förändrade krav på bevisning*, Brottsförebyggande rådet (BRÅ rapport 2016:19), Stockholm, 2016.

Holmberg, Stina & Lewenhagen, Lars, *Våldtäkt från anmälan till dom*, Brottsförebyggande rådet (BRÅ rapport 2019:9), Stockholm, 2019.

Jarl, Sofia & Johansson, Ingrid, ”Det är inte de tusentals kvinnorna som ljuger”, *Kristianstadsbladet*, 2021-04-27, tillgänglig på <https://www.kristianstadsbladet.se/debatt/det-ar-de-inte-tusentals-kvinnorna-som-ljuger-6b83829e/> (besökt 2021-12-15).

Kleineman, Jan, ”Rättsdogmatisk metod”, s. 21–46 i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, andra upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2018.

Lainpelto, Katrin, *Stödbevisning i brottmål*, Jure, Diss. Stockholm: Stockholms universitet, 2012.

Lavén, Håkan, *Hur domstolar dömer i brottmål: om domare, rättegång, bevisning och påföljder*, första upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2013 (cit. Hur domstolar dömer i brottmål).

Sandgren, Claes, ”Nytt organ för oskyldiga”, *Svenska Dagbladet*, 2006-06-22, tillgänglig på <<https://www.svd.se/nytt-organ-for-oskyldiga>> (besökt 2021-12-13).

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod, argumentation och språk*, femte upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2021 (cit. Rättsvetenskap för uppsatsförfattare).

Sutorius, Helena, *Bevisprövning vid sexualbrott*, andra upplagan [omarb. och uppdaterad], Norstedts Juridik, Stockholm, 2014.

Svensson, Bo, ”Felaktigt dömda – några synpunkter med anledning av en rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt”, *JT* 2006/07, nr 2 (cit. Felaktigt dömda).

Wegerstad, Linnea, ”Brister i en studie av domstolarnas bevisvärdering avseende mål om olaga hot och våldtäkt”, *SvJT* 2020, s. 692–711.

Offentligt tryck

Prop. 2017/18:177 *En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet*.

Rättsfall

Avgöranden från Högsta domstolen

NJA 1980 s. 725

NJA 1993 s. 616

NJA 2005 s. 712

NJA 2009 s. 447 I och II

NJA 2010 s. 671

NJA 2015 s. 702

NJA 2017 s. 316 I och II

Underrättsavgöranden

Se bilaga 1